

Asiantuntijalausunto Eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnalle

Asia: Hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulaiksi

Lausunnonantaja: Osallisuuden aika ry

Näkökulma: Lastensuojelun kokemusasiantuntijanuoret

Osallisuuden aika ry kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä uudeksi lastensuojelulaiksi. Tarkastelemme lakiesitystä erityisesti lastensuojelun kokemusasiantuntijanuorten näkökulmasta.

Lastensuojelujärjestelmän keskeinen tehtävä on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä lapsen tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Lainsäädännön toimeenpanossa on kuitenkin keskeistä, että turvallisuus ymmärretään laajasti; sekä fyysisenä että psykologisena turvallisuutena.

Kokemusasiantuntijanuorten viesti lastensuojelusta on johdonmukainen. Turvallisuus ei synny yksinomaan sääntelystä, rajoitustoimista tai valvonnasta, vaan ennen kaikkea luottamuksesta, osallisuudesta ja pysyvistä ihmissuhteista.

Lausunnoissamme nostamme esiin kolme keskeistä näkökulmaa.

1. Lapsen ja nuoren osallisuuden vahvistaminen

Suomen perustuslain sekä YK lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti lapsella on oikeus tulla kuulluksi itseään koskevissa asioissa. Lastensuojelun kokemusasiantuntijanuorten kokemusten mukaan kuuleminen jää kuitenkin usein käytännössä muodolliseksi.

Nuoret kuvaavat tilanteita, joissa heitä kuullaan, mutta he eivät ymmärrä päätöksentekoprosessia eivätkä tiedä, miten heidän näkemyksensä on huomioitu lopullisessa ratkaisussa. Heillä ei välttämättä ole tietoa, mikä on se muutos, jota heiltä odotetaan. Kokemus on, että oikeus kuulemiseen toteutuu paremmin niissä tilanteissa, joissa siitä on erikseen lakiin kirjattu. Tämän vuoksi ehdotamme jäljempänä lisäyksiä kohtiin 60 b § ja 4 b §.

Lainsäädännön toimeenpanossa tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, että lapsella tai nuorella on tosiasiallinen mahdollisuus osallistua häntä koskevaan päätöksentekoon, lapselle annetaan ymmärrettävä tieto päätöksistä ja niiden perusteista ja lapsen mielipiteen huomioon ottaminen dokumentoidaan selkeästi. Lakiesityksen taustatiedoissa mainitaan osana suljetun laitospalvelun lainvalmisteluprosessia THL:n laatima tutkimuspohjainen katsaus pohjoismaisista käytännöistä. Katsauksessa todetaan, että sen tuottama tieto antaa yksiköiden toiminnasta kriittisen kuvan, jonka mukaan suljettujen yksiköiden kontrollipainotteinen arki ja lasten heikko osallisuus heikentävät kuntoutuksen tuloksia. Tästä huolimatta lakiesityksessä ei mainita lasten ja nuorten osallisuutta, sen tukemista, vahvistamista tai käytäntöjä kertaakaan.

Valiokunnalle esitetään harkittavaksi osallisuuteen liittyvien velvoitteiden kirjaamista ja selkeyttämistä lakiin. Aina, kun vallankäyttöä lisätään, tulisi lisätä myös osallisuutta. Lakiesityksessä lapsen osallisuuden toteutuminen jää pitkälti riippuvaiseksi lapsen vastaavan sosiaalityöntekijän osaamisesta ja aktiivisuudesta. Lapsen osallisuuden ja oikeuksien tosiasiallisen toteutumisen näkökulmasta tämä asettaa lapset eriarvoiseen asemaan.

2. Psykologinen ja emotionaalinen turvallisuus osana lastensuojelua

Lakiesityksessä käsitellään laajasti lastensuojelun turvallisuutta sekä rajoitustoimia. Kokemusasiantuntijanuorten näkökulmasta turvallisuus tarkoittaa kuitenkin etenkin psykologista turvallisuutta.

Psykologinen turvallisuus rakentuu muun muassa kunnioittavasta kohtaamisesta, luottamuksesta työntekijöihin, pysyvistä ihmissuhteista sekä ennakoitavasta arjesta.

Monet lastensuojelun piirissä kasvaneet nuoret korostavat, että turvattomuuden kokemusta lisää erityisesti työntekijöiden vaihtuvuus sekä tunne siitä, ettei omaa näkökulmaa oteta vakavasti.

Psykologisen turvallisuuden vahvistaminen on keskeinen edellytys sille, että lastensuojelun palvelut voivat tukea lapsen kehitystä ja hyvinvointia ja olla aidosti turvallisuutta lisääviä.

Lastensuojelun valvonnassa tulisi huomioida monen tasoinen turvallisuus, mutta etenkin suljetuissa laitoksissa psykologisen turvallisuuden toteutumiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Lakiehdotuksen taustamateriaalissa myös mainitaan, kuinka useat valvontaviranomaisen ratkaisut osoittavat, että sijaishuollon lainmukaisessa toteutumisessa on edelleen puutteita. Tästä huolimatta lakiehdotus ei vahvista valvontaa samassa suhteessa kuin rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen käyttöä kovennetaan.

Lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden näkökulmasta tämä on ongelma.

3. Kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen palvelujärjestelmän kehittämisessä

Lastensuojelun kokemusasiantuntijanuorilla on ainutlaatuista tietoa järjestelmän toimivuudesta sekä palvelujen vaikutuksista lasten ja nuorten arkeen. Tätä kokemustietoa tulisi hyödyntää nykyistä systemaattisemmin palvelujen suunnittelussa, arvioinnissa ja kehittämisessä.

Kokemusasiantuntijatoiminta voi tuottaa arvokasta tietoa esimerkiksi palvelujen saavutettavuudesta, osallisuuden toteutumisesta sekä rajoitustoimien vaikutuksista nuoriin.

Valiokunnalle esitetään harkittavaksi, että kokemusasiantuntijat otetaan mukaan lakiuudistuksen käytännön soveltamista koskevan materiaalin tuottamiseen. Tämän lisäksi haastamme valiokuntaa pohtimaan, miten kokemusasiantuntijuutta voitaisiin vahvistaa osana lastensuojelun kehittämisrakenteita.

Haluamme myös nostaa valiokunnan huomioon muutaman tarkennetun kohdan uudesta lakiesityksestä.

60 b §

Lastensuojelun kokemusasiantuntijanuorten näkökulmasta mahdollisuus pidentää erityisen huolenpidon jaksoja 60 päivästä 90 päivään nähdään positiivisena muutoksena. Lakiehdotukseen tulisi kuitenkin sisällyttää velvoite kuulla nuorta erityisen huolenpidon jakson jatkamisesta sekä velvoite kuulla nuorta sijaishuoltopaikan irtisanomista koskien. Uuden lakiehdotuksen mukaan päätös erityisen huolenpidon jakson pidentämisestä tulee pohjautua ”moniammatilliseen arvioon, joka perustuu ainakin kasvatukselliseen, sosiaalityön ja lääketieteelliseen asiantuntemukseen”. Aiemmassa laissa päätöksen on näiden lisäksi täytynyt perustua myös psykologiseen asiantuntemukseen. Kokemusasiantuntijoiden näkökulmasta näin tulisi olla kirjattu myös uuteen lakiin.

4 b §

Määräystä aineiden ja esineiden haltuunotosta tulisi olla lakiin kirjattu velvoite keskustella lapsen kanssa. Keskustelussa tulisi käydä ilmi haltuunoton syyt, seuraukset sekä vaatimukset sen päättämiseksi.

49 a §

Pidämme hyvänä, että suljetun laitospalvelun toteuttaminen on rajattu pelkästään julkisille toteuttajille.

Muita huomioita

Lastensuojelulainsäädännön uudistuksessa on tärkeää varmistaa, että järjestelmä ei ainoastaan suojele lapsia välittömiltä vaaroilta, vaan myös vahvistaa heidän luottamustaan aikuisiin ja yhteiskuntaan.

Tämä edellyttää erityisesti lapsen osallisuuden vahvistamista, psykologisen turvallisuuden huomioimista, valvonnan kehittämistä sekä kokemusasiantuntijuuden systemaattisempaa hyödyntämistä lastensuojelun kehittämisessä.

Erityistä huomiota tulisi kiinnittää siihen, että yhteensovitettujen yksiköiden sekä suljetun laitospalvelun käytäntöjen kehittämistä ei voida tehdä uusiin palveluihin asiakkaaksi tulevien nuorten kustannuksella, vaan palveluita tulee kehittää ja rakentaa huolellisesti ja kokemusääntä kuullen. Yhteensovitettujen yksiköiden alueellinen tasa-arvoisuus tulisi turvata kansallisilla ohjeistuksilla sekä valvonnalla sen sijaan, että palvelun toteutuminen jää paikallisten toimijoiden vastuulle. Palveluiden vaikuttavuudesta tulee kerätä kokemusäänen sisältävää tietoa ja palveluiden sisältöä sekä käytänteitä on muokattava kerätyn tiedon pohjalta. Esimerkkinä valtakunnallisen lastensuojelun sijaishuollon tietorekisteri Lasterin tulisi olla tiedoiltaan mahdollisimman avoin ja saatavilla kaikille, erityisesti perheille. Lisääntynyt läpinäkyvyys olisi ennen kaikkea kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten etu.

Kunnioittavasti,

Osallisuuden aika ry